

שאלות ותשובות

טל יוסף

תשובות שהשיב הרב יוסף קאפח זצ"ל
לרב שמואל טל יבלח"א
בשנים תשמ"ו-תש"ס

בצירוף הערות ומפתחות

מאת הרב הראל דביר ואלאור כהן

בהוצאת ישיבת תורת החיים ומכון מש"ה

תמוז תשע"ז

בסיוע
משרד התרבות והספורט
מינהל התרבות – המחלקה למוסדות מחקר ומורשת

הוצאת ישיבת תורת החיים
להזמנות: שיר שלום 050-5714746
לתרומות והקדשות:
אביעד 050-2007887 | 08-8691696

מכון מש"ה – לחקר משנת הרמב"ם
ת"ד 211 קריית אונו
טל' 03-5353570, 5351119
פקס' 1533-5351119
E-mail: halichot@zahav.net.il
www.net-sah.org

© כל הזכויות שמורות
עימוד: יזהר ברק

מכון מש"ה – לחקר משנת הרמב"ם

מיסודה של "הליכות עם ישראל"

רח' הרצל 71, ת"ד 211 קרית אונו טל' 03-5351119 טלפקס' 03-5353570
www.Net-Sah.org halichot@zahav.net.il

לק"י

הרב רצון ערוסי

רב העיר קרית אונו

חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל

י"ר הליכות עם ישראל

ונשיא מכון מש"ה

כ"ה שבט תשע"ז

21.2.17

דברי ברכה

הנהלת מכון מש"ה שמחה להוציא לאור עולם בשיתוף פעולה עם ישיבת "תורת החיים" קובץ שו"ת של מו"ר הגאון הרב יוסף קאפח זצ"ל, שנשאל ע"י ידידי, איש רב פעלים לתורה לתעודה, יבלחאו"ט, הרב שמואל טל שליט"א, ראש ישיבת תורת חיים ביד בנימין, לפנינו בנוה דקלים בגוש קטיף, מהרה יבנה ויכונן.

אליבא דאמת, מבחינתם של העוסקים על פי רבינו, הרמב"ם זצ"ל, כל שו"ת של מהרי"ק זצ"ל יש לו ערך חשוב, הלכה למעשה. וכן יש חשיבות לפרסום קובץ שו"ת זה.

יב

על אחת כמה וכמה, כשבשור"ת הזה, השואל הוא תלמיד חכמים מובהק, שקדן גדול בתורה. ומרבץ תורה בעל פה ובכתובים, ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים. במקרה כזה, לשאלות החכם יש משקל מיוחד וחשוב, וכל שכן לתשובות המשיב.

מעלה מיוחדת בפרסום שור"ת זה, כשהשואל הוא חכם ממוצא אשכנז, אשר מעלתו הגדולה היא חתירתו אחר אמיתה של תורה, ואמת זו הוא גילה אצל מו"ר מהר"ק זצ"ל.

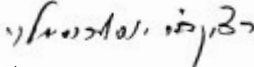
דברי ידידי השואל, הר"ש טל, על אישיותו הייחודית של מהר"ק זצ"ל הם אמת לאמתה, ואין בהם שמץ של גוזמה, אלא קב ונקי, לכל מי שהכיר מקרוב את מו"ר מהר"ק זצ"ל. והדבר גורם להתפעלות כיצד מו"ר השפיע על דרכו של הר"ש טל, ועל דרכי ההוראה בישיבת תורת חיים, ועל הורתה ולידתה, בעידודו של מו"ר. חשיבות נוספת שבפרסום קובץ שור"ת זה, היא בהערות של תלמידי הר"ש טל, שכן תשובות מו"ר כדרכו בקודש, הן קצרות וקולעות, בלי מקורות, ורק חכמים באמת, יודעים שתשובות אלו, מבוססות על מקורות ההלכה. אבל רבים אינם כאלה, ויש שהם סבורים בטעות, שכאילו אין משקל לתשובות כאלה, כי בהשוואה לדרך המשיבים האחרונים, שכותבים תשובותיהם באריכות רבה, הרי משיב כמו מו"ר, כמו גם הגאונים והראשונים, תשובותיהם קצרות ובד"כ בלי מקורות. יש ויתייחסו כלפי תשובות מו"ר בביטול. ולכן יש להחזיק טובה לתלמידי הר"ש טל, שכתבו מקורות והערות לתשובות מו"ר, בניצוחו ובהדרכתו של הר"ש טל שליט"א.

לא נותר אלא להזמין את שוחרי תורת אמת, לשתות בצמא ממימי הדעת והתורה של מו"ר.

וה' יזכה את ידידי הר"ש טל שליט"א, להגדיל תורת אמת, בפיהו ובכתביו, ובמוסדותיו ולהאדירן.

וה' יסייענו לשקוד בתורת אמת, ולהפיצה ולזכות את הרבים בה. ועל כך באתי על החתום.

בברכת התורה לומדיה ומלמדיה

יצון ב"ר יוסף ערוסי הלוי

הקדמה

זיכני ה' יתברך לקבל תורה במשך ארבע עשרה שנים (תשמ"ו-תש"ס) מפי מורנו ורבינו, הרב יוסף קאפח זצ"ל, ולהיחשף למקצת מאורו. "ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטין, עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח ע"ב) – גדולי ישראל הם המעבירים את לפיד התורה מדור לדור, ומקשרים אותנו בשרשרת הדורות עד למשה רבינו שקיבל תורה מסיני. יש שמגדירים את הגדלות בתורה לפי גודל הציבור שהולך אחרי אותו גדול, ויש שמגדירים לפי כמות ה'מופתים'. אך גדלות בתורה, כשמה כן היא – עמל בתורה, ידיעת התורה, וקיום התורה ברמות הגבוהות ביותר. את הגדלות הזו, במלוא הודה והדרה, זכינו לראות אצל מורנו ורבינו זצ"ל. ככל שהכרתי אותו יותר, כך התפעלתי יותר מעוצם גדולתו בתורה. בעצם מציאותו לימד אותנו לאילו פסגות של תורה אפשר להגיע, ולאן צריך לשאוף.

מן המפורסמות הוא שהרב היה מגדולי המהדירים של ספרות הראשונים בדורו: כמות הספרים שהוציא לאור לאחר ניפוי הנוסח ובירור התוכן היא בלתי נתפסת, וממלאת רשימה ארוכה. קשה להאמין שהרב עשה את כל העבודה בעצמו, ללא צוות עוזרים וללא מחשב. פחות ידוע שעבודה זו הייתה רק חלק קטן מעמל התורה העצום של הרב. שאלות רבות שאלתי את הרב, בתחומים רבים, והייתי עד לפלא גדול: הרב תמיד היה מונח בסוגיה – כל התורה הייתה פרוסה לפניו, מדברי חז"ל, דרך הראשונים והאחרונים, ועד לתשובתו הלכה למעשה. ולא בשטחיות, אלא בעיון ובשליטה ללא מיצרים. מעולם לא אמר שהוא צריך לעיין בסוגיה, תמיד היו דברי תורה מחודדים בפיו ומוכנים לתשובה ישירה. ומעולם לא ענה תשובה עמומה או מתחמקת.

הרב היה בעל חשיבה עצמאית, ותמיד היה בוחן את הדברים ומחפש את האמת בלי להיות תלוי בדברים אחרים: לא במוסכמות, וגם לא במחשבות קודמות שלו עצמו. הליכה בלתי מתפשרת אחר האמת דורשת הרבה זהירות, ואכן הייתה לו חשיבה מאזנת בין צדדים שונים של האמת כמו 'לא תתגודדו' וכדומה, אבל לא כויתור על האמת אלא כהתמודדות של אמת מול אמת. דרכו העצמאית הובילה לכך שבעניינים רבים הייתה לו תפיסה מקורית ושונה מהמקובל, וכפי שניתן לראות גם בקובץ התשובות שלפנינו. ועם זאת, במקביל

לעצמאות שלו היו בידו מסורות מדויקות רבות – הן לגבי נוסחאות הספרים, הן לגבי יישומים מעשיים של הדברים, ורבות מתשובותיו המעשיות מושתתות על מסורות אלו.

הרב גם חינך לעצמאות, פעם קרא מאמר שלי ב'שעלי דעת' (כתב העת של ישיבת שעלבים) שבו הקשיתי עליו ופירשתי אחרת ממנו את שיטת הרמב"ם במצות 'תשביתו'. הוא מאוד מאוד שיבח ועודד אותי על המאמר הזה. הוא אמנם שידר שהוא רואה את הדברים אחרת, ועם זאת המסר העיקרי היה שבת.

לצד עצמאותו ובקשת האמת הבלתי מתפשרת שלו, הייתה לרב ענווה עצומה. כל חייו ברח מקניית מעמד מיוחד וישב בתוך עמו, אהב את התורה ואת המלאכה ושנא את השררה ואת הכבוד. הוא ראה את עצמו כיהודי פשוט וחי ללא כל גינוני כבוד, ישב בביתו הפרטי, היה זמין לכל פונה, ותמיד חלק כבוד לכל אדם באשר הוא. אני זוכר איך בהיותי אברך צעיר הוא היה פונה אליי בתואר 'כבודו'. שוחחתי איתו מאות פעמים ונראה לי שאף יותר, ואף פעם לא הרגשתי קוצר רוח, לא היה אצלו דבר כזה חוסר סבלנות.

החריצות של הרב הייתה מופלאה. הוא היה קם בשעה מוקדמת מאוד באישון לילה ועוסק בתורה ברציפות ובהתמדה עצומה במשך כל שעות היום. כך נהג עד סוף ימיו. בכך הנחיל לנו מסר חשוב ויסודי: אין דרכי קיצור בתורה, והדרך לקנותה היא לשבת וללמוד בהתמדה ובעקביות, יום אחרי יום, ואצלו גם לילה אחרי לילה. אין אפשרות להגיע לגדלות בתורה ללא התמסרות. גם אם האדם מבין מהר וזוכר היטב, הוא לא יוכל לקנות את התורה ללא עמל ויגיעה.

הרב היה איש אשכולות ומיזג ידיעות מתחומים רבים מספור. באותה שיחה הוא היה יכול לענות על שאלה בהלכות כלאים שדורשת הבנה בבוטניקה, ומיד אחר כך על שאלה במורה נבוכים שדורשת היכרות עם שיטות פילוסופיות שונות. הוא גם היה מצוי היטב בכל הצדדים המעשיים והריאליים של התורה: ניקור, מילה, קבורה, כתיבת סת"ם וכו', ולא נשאר בעולם המחשבה בלבד. לקראת שבת הברית לאחד מבניי, שאלתינו אם מותר שאני אמול ומישהו אחר יפרע. הרב התקשה להבין מה הבעיה, ולמה אני לא יכול לפרוע בעצמי. מבחינתו פריעה הייתה מעשה כל כך פשוט, שבכלל לא היה מה להתלבט לגביו, והייתי צריך להסביר לו שאצלי זה לא כך.

היה לו מבט מאוד מפוכח על המציאות בישראל. פעם שאלתי אותו אם לשלוח בחורי ישיבה להפגנה, והוא ענה שחבל על הזמן, ואין מה להאמין בדרכים כאלה. הוא לא האמין בשלטונות המדינה באותה תקופה, ולא תלה בהם תקוות כלשהן. היה לו כאב גדול מאוד כשיצא לאור 'שו"ת אינתיפאדה', הוא ממש רתח על הגישה המוצגת בו, המאמינה בשלטון ומייחסת לו דאגה כנה לעם ישראל.

בשנת תשנ"ב הגיעה אליי ההצעה לעמוד בראש כולל מג"ל בנווה דקלים. הייתי אברך בישיבת שעלבים והתלבטתי אם נכון לי להיכנס לתפקיד הזה, והרב היה זה שדחף אותי להיענות להצעה בחיוב, ובהמשך גם חיזק את ידי בהרחבת הכולל לישיבת תורת החיים המיועדת לבחורים ולאברכים כאחד. הרב היה גם שותף לתוכנית ההקמה ולקביעת סדרי הלימוד בכולל ובישיבה, וחיזק הרבה את ידינו בדרך הלימוד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא המאפיינת את בית מדרשנו.

מדי בוקר הייתי מתקשר אל הרב בשעה שבע ופורס בפניו את שאלותיי בהלכה, והרב היה עונה באופן מידי על כל השאלות. את השאלות הבולטות רשמתי מיד לאחר כל שיחה. קובץ זה היה שמור אצלי, ועתה אנו זוכים להוציאו לאור עולם.

תודתי נתונה לר' דורון יצחקי הי"ו, שיזם את הוצאת הקובץ לאור ויצר את שיתוף הפעולה בין ההוצאה לאור של ישיבתנו ומכון מש"ה; לתלמידי הרב הראל דביר ואלאור כהן הי"ו, שלקחו על עצמם את הפקת הספר ושמו ימים כלילות בהוספת הערות שוליים המאירות את שיטת הרב זצ"ל ואת מקורותיה בכל תשובה; ולמכון מש"ה שטיפל בהדפסת הספר, ובמיוחד לנשיא המכון, ידידי הרה"ג הרב רצון ערוסי שליט"א, העוסק משחר נעוריו בהנחלת משנת הרב זצ"ל.

הספר מוקדש על ידי זוג ידידי היקרים מאוד, ר' אריה ובת שבע מולודיק הי"ו, לעילוי נשמת שני בניהם: האחד, גיסי, הרב דודי מולודיק ז"ל, והשני, ר' בן ציון מולודיק ז"ל.

הרב דוד (דודי) מולודיק ז"ל נולד בשנת תשכ"ד. זכיתי להיות חבר שלו עוד מילדותינו. אהבתי אותו מאוד. את הפשטות והחינניות שלו, את החיוך המשובב שלו, את הכנות שלו ואת השילוב ששילב בין רצינות ובין שמחת חיים. הרב דודי למד שנה בישיבת הכותל, ולאחר מכן התגדל בתורה בישיבת אור עציון

שבראשות הרב דרוקמן שליט"א. בשנת תשמ"ו עבר לישיבת מרכז הרב, ובשנת תשמ"ז, בגיל 23, נשא את אחותי, יפה (יפי) הי"ו לבית לנגנטל. בשנת תשמ"ט החל הרב דודי ללמוד ביישוב פסגות בכולל דיינות שבראשות הרב פרבשטיין שליט"א. שנה לאחר מכן נולד להם בנם חגי הי"ו. כעשרה חודשים מאוחר יותר התגלתה אצלו המחלה רח"ל, וכשבעה חודשים הוא הזדכך בייסורים קשים מאוד. בתקופה נוראה זו התגלה הרב דודי ז"ל בכל שיעור קומתו הגדולה. קיבל את ייסוריו באהבה והתעלה באמונתו ובדבקותו בה'. זכיתי לשמשו ולסעודו הרבה במיטת חוליו, והיו לנו שיחות נפש רבות. היה מפליא לראות כיצד הוא מתכונן לפטירתו מן העולם בגדלות ובגבורה עילאית. עלה בסערה השמימה בט' ניסן תש"ן, בהיותו בן 26, והשאיר אחריו את חגי ואת אביטל שנולדה זמן מועט לאחר פטירתו. תנצב"ה.

ר' בן ציון (בנצי) מולודיק ז"ל נולד בשנת תשכ"ח. היה כשרוני במיוחד, וחד וחרף בשכלו. חתר כל ימיו לגלות את האמת ולחיות על פיה, וסלד בכל מאודו משקר ומזיוף ומשטחיות. הכרתיו באופן מעמיק ליד מיטת חוליו של הרב דודי ז"ל. בנצי היה בחיפוש מפרך אחר הדרך הנכונה שעל פיה הוא רצה לחיות. היה לו קשה מאוד לקבל תשובות שטחיות ולסגל דרך שכל צידוקה אינה אלא בגלל נורמה חברתית ומחויבות סביבתית. הוא שאל שאלות נוקבות בבחינת "נפשי בשאלתי". בזכות החיפוש הכנה והחתימה המאומצת למציאת האמת, זיכה אותו ה' יתברך למצוא את דרכו. ומפליא היה לראות איך הוא מיישם בנאמנות מוחלטת ובלי שום פשרות את המסקנות השכליות שאליהן הוא הגיע. מיד כאשר הוא "מצא" את דרך האמת שהוא כל כך חיפש, הוא החליט להתמסר ללימוד תורה אינטנסיבי ולעבודה אינטנסיבית ונעשה מגדולי המתמידים בשיבתנו תורת החיים שנוסדה באותה תקופה, ובישיבת מרכז הרב. וכך עלה ונתעלה בתורה. התחתן עם נעמי הי"ו בשנת תשנ"ו. לאחר מכן עבר ללמוד בכולל בכפר דרום. בגיל 32 המשיך לכולל דיינות בפסגות ולמד שם במשך כ-5 שנים. בשנת תשע"ד התגלתה אצלו המחלה ובערב חג ראשון של סוכות, י"ד תשרי תשע"ו, השיב את נשמתו לבוראו. הותיר אחריו את אודיה, דעאל משה, טהר מרים, דוד אורי, היכל, אלרעי ישראל ותאיר. תנצב"ה.

דבר העורכים

זיכנו ה' יתברך להתעסק בקדשים, לבאר את תשובותיו של מורנו ורבינו הרב יוסף קאפח זצ"ל ולציין את מקורותיו. המעיין בתשובות ובהערות יפגוש במעט מבקיאותו העצומה של רבינו, ויוכל גם להתחקות אחר מקורותיו, ובפרט התלמוד הבבלי והרמב"ם.

השאלות והתשובות בספר זה נכתבו על ידי מו"ר הרב שמואל טל שליט"א, מיד לאחר שיחותיו עם רבינו, שהתקיימו ברובן בטלפון מדי בוקר. לעתים הוסיף וכתב הערות קצרות בשולי התשובות, ושיבצנו אותן בהערות השוליים שלנו, שעניינן העיקרי הוא ציון המקורות לפסקי רבינו זצ"ל ומתן תמונה כוללת לסוגיה שבמסגרתה נשאלה השאלה. מו"ר שליט"א אף עבר שוב על רבות מהתשובות ופשט את ספקותינו. אנו מודים לו מקרב לב על שנעתר להקדיש מזמנו ולהדריכנו בהוצאת הספר לאור עולם.

עבודה מיוחדת הושקעה בציון מקבילות לדברי רבינו – הן מדברי הפוסקים בכלל ופוסקי זמננו בפרט, הן מדברי רבינו בכתביו, הן מכתבי תלמידיו ובית מדרשו. זאת על מנת לתת ללומד התמצאות בסיסית בסוגיה ולאפשר גישה לדברי רבינו בשלימותם, וכדרכם של דברי תורה שעניינם במקום אחד ועשירים במקום אחר. רוב ההערות מתייחסות לכלל התשובה, מלבד הערות שפותחות בדיבור המתחיל.

בסוף הספר צירפנו את המאמר: 'סודות ממשנת הרב יוסף קאפח במשנתו ההלכתית של הרב שמואל טל'. מאמר זה פורסם על ידינו בעבר בקובץ מסורה ליוסף ט (תשע"ו), עמ' 121-134, ונדפס כאן בשל שייכותו לספרנו.

בהפניות וציטוטים מדברי הרמב"ם במשנה תורה השתמשנו במהדורת 'מפעל משנה תורה' המבוססת על מהדורתו של רבינו, ובה ישנה אבחנה בין מספור ההלכות בכתבי היד שנעשה באופן של ירידת שורה ובין מספור ההלכות שבדפוסים שנעשה באופן של אותיות א"ב. ממילא, השימוש באותיות הדפוסים וכן הציון להלכות לפי אותיות אלה אינו בא במקום חלוקת ההלכות שבכתבי היד.

בציטוטים מפירוש המשנה התבססנו על מהדורת רבינו. ההפניות לאגרות הרמב"ם מתייחסות למהדורת הרב שילת.

לתועלת הלומדים, נציין כאן רשימת ספרים ומהדורות מבית מדרשו של רבינו זצ"ל שהשתמשנו בהם בעריכת הספר ונזכרו בהערותינו:

ספרי רבינו

הליכות תימן, מכון בן צבי, ירושלים תשכ"א; מהדורה שנייה עם הוספות: יד יצחק בן צבי, ירושלים תשס"ז

כתבים א-ב, עמותת אעלה בתמר, אגודת הליכות עם ישראל והועד הכללי לקהילת התימנים בירושלים, ירושלים תשמ"ט

כתבים ג, יד מהר"י קאפח, ירושלים תשס"ב

משנה תורה, מכון מש"ה, קרית אונו תשמ"ד-תשנ"ו

סידור שיח ירושלים, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ד

פירוש המשנה לרמב"ם, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג-תשכ"ח

שו"ת הריב"ד א – ספר המדע, עורך הרב אברהם חמאמי, משה חי ספרים, ירושלים תשס"ט

תשובות הרב יוסף קאפח – לתלמידו תמיר רצון, עורך הרב איתמר כהן, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ו

תשובות הרב קאפח א-ג, עורך הרב שלום נגר, נוסח תימן, בני ברק תשע"ג-תשע"ו

ספרי תלמידי רבינו ובית מדרשו

ברכת משה – הלכות ברכות, הרב אביעד אשואל, מכון מש"ה, קרית אונו תשס"ז

הלכות המועדים, הרב חננאל סרי, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ו

הלכות שמטה ויובל להרמב"ם, ובתוכו חידושי רבינו בהלכות שביעית בעריכת הרב אוהד נפש, מפעל משנה תורה ובית כנסת שערי ציון, יד בנימין תשע"ד

טהרת משה – הלכות טהרת המשפחה, הרב צפניה ערוסי, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ה

ילקוט משה – הלכות תפילה, הרב איתמר כהן, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ה
יריעות אהרן, הרב אהרן קאפח, הוצאת המחבר, ירושלים תשס"ג
לְנַחֲתָם דרך משנה תורה, יוסי סרי, מכון מש"ה, קרני שומרון תשע"ה
מועדי משה – הלכות חנוכה, הרב אביעד אשואל, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"א
מנחת אהרן, הרב אהרן קאפח, הוצאת המחבר, ירושלים תשס"ז
ציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל, עותניאל מנצור, מכון מש"ה תשע"ה
שמטת משה – הלכות שביעית, הרב אביעד אשואל, מכון מש"ה, קרית אונו תשע"ד

תפילין בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל, עותניאל מנצור, מכון מש"ה תשע"ו

ברצוננו להודות למסייעים בהפקת הספר: **מו"ר הרב משה צוריאלי שליט"א** הכין מפתחות ראשוניים לקובץ זה, ששימשו אותנו בעריכה וביצירת המפתחות הנוכחיים. ידידנו היקר **ר' דורון יצחקי הי"ו** יזם וקידם את הוצאת הספר לאור, וקיסר בינינו ובין אנשי החזון והמעש המסורים למשנת רבינו, אנשי מכון מש"ה. **הרב רצון ערוסי הלוי שליט"א**, נשיא המכון, תלמידו המובהק וממשיך דרכו של רבינו, עודד אותנו ואף כתב מכתב ברכה לספר. יברכהו ה' שיזכה להוציא גם את כל כתביו שלו לאור עולם בקרוב, ונזכה להתחמם לאורם. **יו"ר המכון ר' יוסף פרחי הלוי, ר' עותניאל מנצור וגב' ורד בדיחי, ה' ישמרם ויחיים, סיעו לנו בכל הנדרש, בלב שלם ובנפש חפצה. ימלא ה' כל משאלות לבם לטובה. יבורך גם ר' שלום פנחס כהן הי"ו על סיועו בעריכת הספר.**

יבואו על הברכה תלמידי חכמים שהגיהו את הספר או חלקים ממנו: **הרב דניאל אדר, הרב דביר אזולאי, הרב אלעד כהן, הרב לירון מידני והרב רועי סיטון שליט"א.** קובעת ברכה לעצמה עבודתו הנמרצת של ספרן ישיבתנו, **ר' משה לסיצין הי"ו**, שבזכותה התאפשר לנו לשקוד על כתיבת הערות בבית מדרשנו ולהיעזר באוצר הספרים הגדול והמאורגן שבניהולו. בעבודתנו השתמשנו בפרויקט השר"ת.

יבורכו עובדי המועצה האזורית נחל שורק ובראשם ידידנו ראש המועצה, ראש
וראשון לכל דבר שבקדושה, ר' אלי אסקוזידו הי"ו, על עמלם הרב למען רווחתם
הגשמית והרוחנית של תושבי המועצה, ועל חלקם בפריחה התורנית והחינוכית
שמתחוללת ביישובי המועצה בכלל וביד בנימין בפרט.

ויהי רצון שספר זה יהווה חוליה נוספת בחיזוק הקשר שבין עדות ישראל
השונות, בחיזוק הקשר שבין התלמוד הבבלי וההלכה הנהוגה, ובחיזוק הקשר
שבין ישראל לאביהם שבשמים.

העורכים

מידות, שיעורים וזמני היום

א. שאלה: האם צריך לקבוע את זמן הזריחה (לתפילת ותיקין) לפי המקום הגבוה ביותר בעיר, או לפי מקום התפילה?

תשובה: אין חשיבות לעניין זה, כיון שאין צורך לדקדק על דקות, וחמש דקות מוקדם יותר או מאוחר יותר חשיב שפיר תפילת ותיקין. (ומכל מקום הזריחה נקבעת על פי האופק הטבעי ולא על פי ראייתה מעל בתים וכדומה).

ב. שאלה: כיצד למדוד בפועל את שעות היום (איך לחשב את עמוד השחר), ומתי מתחיל היום לענין חישוב השעות של ק"ש ותפילה?

תשובה: עמוד השחר הוא התאדמות ראשונית בפאתי מזרח. היום מתחיל בעמוד השחר ונגמר בצאת הכוכבים. צאת הכוכבים היא

סימן א

כתב הרמב"ם בתשובה (סי' רנה): "ודיוק הזמן אינו מחוייב, אלא הוא לפי מה שמתקבל על דעת המתפלל שהוא הזמן". והובא בפירוש רבינו לרמב"ם (הל' ק"ש א, הערה ל). והשווה לדברי החזון איש (מעשה איש ג, עמ' קיז): "בנוגע להביט בשעות כדי לדעת הזמן המדויק של הנץ, התבטא ואמר: להסתכל על השעון צריך רק לפני התפילה, אבל כשמתפללים – מתפללים".

הוספת מו"ר הרב טל: "הרב טען בתחילה שקובעים על פי ראשי ההרים. אולם הקשיתי לו שבעשרות קרניים יצא שהזריחה לקראת הצהרים והשקיעה קצת אחר הצהרים (ראה רש"י סוכה ב, א: "עשרות קרניים – שני הרים גדולים, והשפלה ביניהם, ומתוך גובה ההרים אין חמה זורחת שם בשפלה"). וחזר הרב והסכים שיש למדוד לפי מישור שטוח ובלי ההרים. (ובאמת בזמן חז"ל לא היו יכולים למדוד, ונהגו כמו שמוזכר בגמרא (שבת לה, ב) לענין שקיעה, על פי החמה שבראשי האילנות ושאר סימנים)". ע"כ.

צאת שלושה כוכבים, והשקיעה היא בצאת כוכב אחד.

סימן ב

עמוד השחר: על פי דברי הרמב"ם (פיהמ"ש ברכות א, א): "ועמוד השחר הוא עמוד האור הבוקע בבוקר, והוא אור יראה בפאת מזרח קודם עלות השמש כשעה וחומש מן השעות השוות". ובביאורו לרמב"ם (הל' ק"ש א, הערה ל) התייחס רבינו לסתירה שלכאורה קיימת בין דברי הרמב"ם הללו ובין מה שעולה מדבריו (פיהמ"ש פסחים ג, ב והל' ק"פ ה, ט) שמעלות השחר עד הנץ החמה עוברות שעתיים, שהרי כתב שם שזמן הילוך מיל הוא 24 דקות ושמעלות השחר עד הנץ החמה הוא זמן הילוך חמישה מילין, וכתב ליישבה ש"אין לעלות השחר גבול מוגבל כלל, אלא יום שהאדים גבוהים הרבה הרי המרוח יהיה כשעתים ויום שאין האדים גבוהים הרבה הרי המרוח כשעה וחומש, ואין שום חשוב מדעי לקביעת הדבר לכל יום תמיד, אלא כל יום לפי אידי אותו היום לפי לחות האדמה ולפי החום השורר באותו מקום, וכפי שאומרים לפי אובך או אביכות או היום. ורבנו משה אמת ותורתו אמת". בטל חיים (ק"ש ותפילה, בסימן על זמני היום) העלה אפשרות אחרת ליישב את הסתירה בדברי הרמב"ם ובדברי חז"ל שעליהם הוא הסתמך, שהרמב"ם נקט כהבנת ר"ח (פסחים צד, ב) שהקביעה שמעלות השחר עד הנץ החמה עובר זמן כדי הילוך ארבעה או חמישה מיל נדחתה להלכה, וממילא אין קושי מכך ששיעור הילוך מיל הוא 24 דקות. יעוין שם.

היום מתחיל: נחלקו בדבר תרומת הדשן (סי' קכג בהגהה) והגר"א (או"ח סי' תנט סק"ה): לדעת תרומת הדשן היום מתחיל בעלות השחר ומסתיים בצאת הכוכבים, ולדעת הגר"א היום מתחיל בזריחה ומסתיים בשקיעה. ובגמרא (ברכות ב, ב; פסחים ב, א ומגילה כ, ב) נאמר "דעד צאת הכוכבים יממא הוא" ולכאורה כדברי תרומת הדשן, וכן נראה משם שהיום מתחיל בעלות השחר. אף מדברי רוב הראשונים נראה כתרומת הדשן, וכפי שהתבאר בהרחבה בטל חיים (ק"ש ותפילה, בסימן על זמני היום). אף בפירושו לרמב"ם (הל' ק"ש א, אות כו) נקט רבינו שהיום מתחיל בעלות השחר ומסתיים בצאת הכוכבים, ואף קבע כלל בדברי הרמב"ם: "ברור שכל מקום שכתב רבנו עד שקיעת החמה, פירושו עד צאת הכוכבים". ויעוין עוד שם (אות לב).

והרמב"ם בתשובה (סי' קלד) כתב: "אם תשים פניך לצד דרום בדיוק והמזרח לשמאלך והמערב לימינך, אז תראה השמש בתחלת היום נמוכה וקרובה לארץ למראית העין, וככל שתעבור שעה מן היום, השמש מתרוממת מן הארץ, והיא לצד שמאלך, עד סוף השעה הששית ואז תראה השמש נגד פניך בדיוק מול עיניך. וזהו מה שקוראים בי קרנאטא.

ג. שאלה: האם כזית בכדי אכילת פרס הוא גם שיעור של כמות או רק שיעור של אחוז?

תשובה: זה גם שיעור של כמות, ולכן בפחות מכזית אין איסור לקיים חמץ בפסח, אלא אם כן זה עשוי לחזק, שאז מותר לקיים גם יותר מכזית.

וכשתשלם השעה השביעית, תראה השמש יורדת לצד ימינך והיא תשפל ותרד, עד אשר תשקע. וזה בכל יום, בקיץ ובחרף". ובספר הזמנים בהלכה (א, עמ' קכא) דייק מהלשון: "אז תראה השמש בתחילת היום וכו' שעה מן היום וכו' עד אשר תשקע", שהרמב"ם מונה את השעות מהזריחה ועד השקיעה. אך בטל חיים (שם) כתב שאין ראייה מדבריו, משום שהרמב"ם לא עסק בהגדרת רגעי התחלת וסיום מניין השעות הזמניות, וכוונתו רק לתאר את מסלול ההילוך של השמש מתחילת היום בעלייתה מהארץ עד אמצע הרקיע ואת תהליך שקיעתה בסוף היום.

צאת הכוכבים: בגמרא נאמר: "כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה", וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות ז, ב): "אין הטמאין אוכלים בתרומה עד שיעריבו שמשן ויצאו שלושה כוכבים בינוניים, וזה העת כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה". עוד על שיטת הרמב"ם בזה, ראה טל חיים (שבת א, עמ' תקמא; ג, עמ' סא), שביאר שהרמב"ם קיבל להלכה את דעת התנא ר' יוסי בר אבין שתלה את צאת הכוכבים בראיית שלושה כוכבים (שבת לה, ב), ולכן לא הביא להלכה את הדין של הכסיף עליון והשווה לתחתון (שם לד, ב). נתונים מדויקים ועדכניים של זמן ראיית שלושה כוכבים מובאים במאמרם של דוד בן יעקב והרב דרור פיקסלר: 'קביעה עובדתית של זמן צאת הכוכבים: מדידות פוטומטריות ותצפיות אנושיות', המעין נה, ד (תמוז תשע"ה) עמ' 62-68.

סימן ג

נאמר במשנה (פסחים מה, א): "בצק שבסידקי עריבה – אם יש כזית במקום אחד חייב לבער, ואם (לא) [לאו] בטל במיעוטו". ובגמרא (שם) הובאו שתי לשונות בדברי רב יהודה אמר שמואל – לפי הלישנא הראשונה החילוק בין כזית לפחות מכזית הוא כשהחמץ נמצא במקום שאינו עשוי לחזק את העריבה, אך במקום העשוי לחזק הוא בטל לעריבה ואפילו כזית אין צורך לבער, ולפי הלישנא השנייה החילוק הוא בעשוי לחזק, וכשאינו עשוי לחזק אסור אף בפחות מכזית. והרמב"ם (הל' חמץ ומצה ב, טו) פסק כלישנא בתרא וכדרכו בכל מקום.

ד. שאלה: מהו שיעור כזית במצה ובמרור, ורביעית בין?
תשובה: שיעור כזית 10.5-15 גרם מצה, ושיעור רביעית 86 גרם.
(החישוב נעשה דווקא על פי נפח).

סימן ד

דעת רבינו שאין להגדיל את שיעור הכזית ל-27 סמ"ק כמקובל, אלא יש לקובעו בשיעור הקרוב לזיתים המצויים. והשיעור הנקוב הוא כשיעור הזיתים הגדולים המצויים בחנויות בזמננו, ובערך פי שניים מהזיתים המצויים ברוב קופסאות השימורים.

בנוגע לרביעית, נחלקו בדור הקודם החזון איש (או"ח סי' לט, קונטרס השיעורים) והגר"ח נאה (בספריו שיעורי תורה, שיעורי ציון ושיעור מקוה) האם שיעורה עומד על כ-86 סמ"ק (הגר"ח נאה) או על שיעור גדול בערך פי שתיים מזה (החזו"א), ושיטת הגר"ח נאה ורבינו היא שיטת רוב ככל הראשונים וכפי שהוכיח הגר"ח נאה בספריו, ובפרט הדבר ברור בדעת הרמב"ם ששיעור משקל רביעית מים ב-27 דרהם (פיהמ"ש עדיות א, ב) ומפורש יוצא מדבריו כשיטתו העקרונית של הגר"ח נאה, שהרי מצויים בידינו דרהמים רבים מספור ומשקלם כ-3 גרם. ובשיעורין של תורה (ג, ז) כתב בשם החזון איש שהדרהם בעבר היה גדול כמעט פי שתיים מזה, והדבר אינו מבוסס במציאות. להרחבה נוספת ולדיון באפשרות שהשיעור המדויק קטן במעט ממה שנקט הגר"ח נאה, יעוין בטל חיים (פסח ח"א עמ' תפח ואילך) שהביא נתונים רבים וקבע את שיעור הדרהם על 2.97 גרם, וממילא את שיעור הרביעית על 80 סמ"ק, ואת שיעור כביצה על 53 סמ"ק.

ובטל חיים (שם עמ' תקג ואילך) כתב לקיים את שיעור הכזית הפשוט בלי צורך לומר שחל שינוי בגודל הזיתים, והתוס' (יומא פ, א ד"ה ושיעורו) וראשונים נוספים הקשו שנאמר בגמרא (יומא פ, א) שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה ובמקום אחר (כריתות יד, ב) נאמר שאין בית הבליעה מחזיק יותר משני כזיתים. ובטל חיים העלה שלפי הרמב"ם יישוב הקושי הוא שבמאכל שאכילתו קלה בית הבליעה מחזיק כביצה, ואילו בבשר בית הבליעה מחזיק רק שני זיתים, וממילא אין הכרח להשוות את נפחם של שני זיתים לנפח כביצה, יעוין שם. תשובות נוספות של רבינו בענין שיעור כזית נדפסו בברכת משה (א, הערה ז).

כבוד השמות הקדושים וספרי קודש

ה. שאלה: האם מותר להכניס עיתון לשירותים, אם יש בו אחד מהשמות הקדושים או דברי תורה?

תשובה: נראה שיש להחמיר ולא להכניס.

ו. שאלה: האם מותר להכנס עם ספרי חול ועיתונים לשירותים (דיש בהם לפעמים שמות ה')? האם יש צורך לגנוזם?

תשובה: אסור להיכנס עמהם לשירותים, דהוי מנהג בזיון. אבל מותר לזורקם, דליכא בזה בזיון כולי האי.

סימן ה

בגמרא (שבת סא, ב – סב, א) נאמר שקמיע שכתובים בו שמות ה' והוא אינו מחופה, אסור להיכנס בו לבית הכסא. וכך פסקו הרמב"ם (הל' תפילין ומזוזה וס"ת י, ה) והשר"ע (י"ד רפב, ו). האחרונים נחלקו האם דין זה חל גם בספרים מודפסים: בשו"ת משאת בנימין (סי' צט) כתב שאין כל חילוק בין דפוס לכתובה רגילה, וכן כתבו הרמ"ע מפאנו (שו"ת, צג), הט"ז (י"ד רעא, ח), המשנ"ב (מ, ד) ועוד אחרונים. לעומתם, ישנם אחרונים הנוטים להקל בדין זה: האהל יוסף (או"ח, ב), החוות יאיר (סי' קט), האליה רבה (מ, ב) ועוד.

יש לציין שהנידון של פוסקים אלו הוא על דפוס הנעשה במכש, שהוא דומה יותר לכתובה. אך כיום הדפוס אינו דומה לכתובה, והאדם כמעט ואינו מעורב בתהליך הדפוס עצמו, ולכן יש עוד יותר מקום לומר שלא חלה קדושה על הכתב.

סימן ו

אסור להיכנס – ראה בהערה הקודמת.

אבל מותר – בדיני קדושת כתבי הקודש ישנה לכאורה סתירה ברמב"ם: הוא כותב (הל' יסודי התורה ו, ה) שכינויי ה' הם ככתבי הקודש ומותר למוחקם, אך בהמשך דבריו (שם, ח) הוא אוסר לשרוף או לאבד את כתבי הקודש. תירוצים שונים נכתבו בדעת הרמב"ם, ודעת רבינו (בביאורו לרמב"ם שם, אות י) שיש לחלק בכתבי הקודש בין מחיקה לצורך ייפוי וכדומה שמותרת, לבין מחיקה לשם השחתה. וכן כתב הרב דוד עראמה (שם).

ז. שאלה: האם מותר להכניס לשירותים ספר שיש בו שם ה', כאשר הוא לא קורא את הדף הזה, והדף הזה מוסתר על ידי הדפים האחרים (כדין קמיע ותפילין מחופים)?

תשובה: כן.

ולפיכך סבר רבינו שאין צורך לגונזם, הואיל ואין בזריקתם ביזיון כל כך, ובפרט כשמדובר בעיתונים וספרי חול, שרק לפעמים יש בהם שמות ה'. ויעוין עוד בהרחבה בשו"ת ציץ אליעזר (ג, א).

יש לציין שהגמרא (עירובין צח, א) אומרת שאין זורקים כתבי הקודש, וכן פוסקים הרמב"ם (הל' תפילין י, ה) והשו"ע (יר"ד רפב, ה). אך כוונת הגמרא אינה להשלכת הכתבים לפח אלא לפעולת זריקה מאדם לחבירו (ראה מסכת סופרים ג, טז; רבינו מנוח וכס"מ שם).

סימן ז

בגמרא (שבת סא, ב – סב, א) נאמר שקמיע שכתובים בו שמות ה', ניתן להיכנס בו לבית הכסא אם שם ה' מכוסה. וכך פסקו הרמב"ם (הל' תפילין ומזוזה וס"ת י, ה) והשו"ע (יר"ד רפב, ו). כמו כן, מדברי גמרא זו עולה שהטעם לכך שאין נכנסים לבית הכסא עם תפילין, הוא רק משום האות ש' הכתובה מחוץ לתפילין. ולכן מותר להיכנס עם תפילין כאשר הן מגולגלות בבגדו, וכמבואר בהלכה (ברכות כג, א ורמב"ם שם ד, יז). לעומת זאת, בנוגע לתשמיש המיטה נאמר בגמרא (שם כה, ב) שאסור לאדם לשמש מיטתו כאשר יש תפילין בחדרו, עד שיהיו כלי בתוך כלי. דברי הגמרא הללו המצריכה כלי בתוך כלי, סותרים לכאורה את האמור בגמרא בשבת שדי בכלי אחד.

בתשבץ קטן (סי' תכ) הצריך כלי בתוך כלי גם לבית הכסא. וייתכן שסבר שיש לפסוק כדברי הגמרא בברכות ודלא כגמרא בשבת. ויעוין באליה רבה (או"ח מג, ו). לעומת זאת, השבות יעקב (א, פב) הוכיח שדי בכיסוי אחד לבית הכסא מכך שהתירו להיכנס לבית הכסא כאשר תפילין כרוכות בבגדו.

בראב"ה (א, סט) משמע שהחילוק הוא בין כניסה לבית הכסא לבין תשמיש המטה, שבתשמיש המטה החמירו. ולפיכך ניתן להכניס תפילין וכתבי קודש לבית הכסא עם כיסוי אחד בלבד. וכן פסקו אחרונים רבים שניתן להיכנס לבית הכסא בכיסוי אחד: מג"א (או"ח מג, יד), ברכי יוסף (יר"ד רפב, ה), משמעות המשנ"ב (או"ח מג, כה) שכתב כך בסתם, ועוד.

ח. שאלה: האם מותר לומר את שם ה' בשירה ובפסוקים בלתי שלמים?
תשובה: מותר, ואסור רק כשאומרם כחלק מברכה שאינה צריכה.

ט. שאלה: האם יש סרך איסור אם כותבים ה' ונוהגים בו מנהג בזיון?

תשובה: אין בדבר שום סרך איסור.

לעניין כריכת ספר, כתבו הפמ"ג (או"ח א"א מ, ב) והאוהל יוסף (שו"ת, ב) שאין להחשיבה ככיסוי ואסור להיכנס איתה לבדה לבית הכסא. סברתם היא שהכריכה מגוף הספר ואינה נפרדת ממנו. החסד לאלפים (רמ, ח) וכף החיים (מ, יד), חלקו על כך וסברו שכריכת ספר נחשבת כיסוי. ובמקרה של ספר חול שיש בו שם ה' ייתכן שגם הפמ"ג והאוהל יוסף יודו שמותר להכניסו, שהרי אם סברתם היא שכריכת ספר בטילה לספר וקדושה בקדושתו, זו סברה שאינה קיימת בספר חול, והספר כולו אינו בטל לשם ה' המופיע בו פעמים בודדות. בדומה לזה כתב בשו"ת חלק לוי (סי' ד) שדפי חול המקיפים דף של דברי תורה נחשבים כיסוי בשבילו, ומותר להכניס אותו כך לבית הכסא. ראייתו מדברי המג"א (מ, ב) שפריסת הטלית על תיק התפילין מועילה מדין כיסוי. ויעוין עוד בציץ אליעזר (יא, ה).

סימן ח

בתשבץ קטן (סי' תיט) העיד על רבו, מהר"ם מרוטנבורג, שלא היה קורא את שמות ה' המופיעים בגמרא, אלא אומר 'השם'. וכך פסק ערוך השולחן (או"ח רטו, ב). אך היעב"ץ (שאלת יעבץ א, פא) חלק על כך, והביא ראיות לכך שבמהלך לימוד ניתן לומר את שם ה', וכך פסקו הפרי מגדים (שם, ה), החיי אדם (ח"א ה, ב) והמשנה ברורה (שם, יד). וביעב"ץ ובחיי אדם מבואר שההיתר הוא גם בחצאי פסוקים.

היעב"ץ (שם) הוסיף שגם כאשר קוראים את נוסח הברכות שבגמרא, יש לאומן בהזכרת ה'. אך המגן אברהם (שם, ה), המשנה ברורה (שם) ואחרונים נוספים חלקו על דבריו וחששו לברכה שאינה צריכה. וכך סבר רבינו שניתן להזכיר את שם ה' בלימוד תורה מלבד בקריאת ברכות, מחשש ברכה שאינה צריכה.

סימן ט

בגמרא (שבועות לה, א) התבאר שישנם שמות של ה' שאותם אסור למחוק, וישנם כינויים שאותם מותר למחוק. על דין זה מוסיפה הגמרא (שם, ב), שישנם שמות שגם אם כתב רק שתי אותיות ראשונות מהם, הם התקדשו ואסור למחוקן, והם שמות הוי"ה ואלוהים.